

DĖL LIETUVIŠKŲ VIETOVARDŽIŲ PRŪSINIMO KRYŽIUOČIŲ ORDINO RAŠTUOSE

§ 1. XIV a. pabaigos vokiečių kalbos paminkle „Wegeberichte“ (Scriptores rerum Prussicarum = SRP II, 664—708), aprašančiame Kryžiuočių ordino žvalgų žygius į Lietuvą, randame nemaža lietuviškų vietovardžių. Juos užrašė Ordino žmonės — vokiečiai. Bet čia reikia atsižvelgti ir štai į ką. Iš pačių Wegebericht'ų matyti, kad Ordino žvalgus į Lietuvą vesdavo prūsai, kurie bus buvę vokiečiams ir vertėjai (supratę arba mokėję lietuviškai). Tų prūsų vedlių, ėjusių į įvairias Lietuvos vietas, užrašyta Wegebericht'uose apie 130. Prie daugumos jų nurodyta net jų kilimo vietas. Kai kurie prūsų vedliai, kaip teisingai pastebėjo V. Biržiška¹, vesdavo žvalgus po kelis kartus: *Robutte* W 8, 9, 16, 23; *Zada* W 9, 13, 14, 22, 23; *Gedekant* W 13, 14; *Waygayl* W 8, 9, 17; *Waynigede* W 13, 22; *Wilkyn* W 13, 17; *Naybutte* W 8, 9; *Kynne* W 6, 7, 15, 27; *Pabil* W 39, 54 ir t. t.

Į čia nurodytą vedlių skaičių neįtraukiami tie vedliai, kurie, kaip matyti iš pačių Wegebericht'ų, buvo ne prūsai: *Pawel* von Garthen SRP II 698, W98; *Iwane* und *Ostepko* SRP II 707, W99; *Mikal* eyn flyer, der do quam von Krakenik SRP II 699, W80; *Urban*, *Orban* Russe von Johannsburg, mit dem der komthur czur Balge gereth, SRP II 701, W84; *Medyte* der ist by her Hans Surwillen² SRP II 702, W85. Du kelius (92, 100) nurodė Švitrigailos įsakymu jo žmonės³.

Remiantis nurodytomis kilmės vietomis, pavyko nustatyti, kad prūsų vedlių būta ne iš vienos Prūsų krašto srities, — iš Sembos (iš jos — daugiausia), Skalvos, Notangos, Nadruvos, Varmės, Pagudės ir Bartos (iš jos — tik vienas):

a) iš Sembos: *Reythewille* von Gyrmov SRP II 697, W 77, W 79; *Clawsigail* czu Gyrmow SRP II 696, W 74; *Stepanne* und *Sayde* von Girmow SRP II 687, W 50; *Jagäude* von Girmow SRP II 696, W 75 (Girmow 1335 Kr. Fischhausen Ger. ON 42⁴); *Szydar*, *Lorenz*, *Alexius* von Pubethen SRP II 705, W 93; *Jakune* von Pubethen SRP II 696, W 73; *Gedymythe* von Rudow SRP II 696, W 73; *Szidar* czu Rudow SRP II 705, W 93 (Rudow 1258 Kr. Fischhausen Ger. On 145); *Scodete* von Labiow SRP

¹ Praeitis I, 1930, 21.

² Th. Hirsch, — SRP II 702 (Anm. 1).

³ Lietuvos praeitis I, 1940, 10.

⁴ Ger. ON=G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin und Leipzig, 1922.

II 685, W 43; *Wilkinė, Wilkyn* von Labiow SRP II 673, W 12; *Gastart* von Labiow SRP II 687, W 51; *Gerke* von Labiow SRP II 680, W 33, 34; *Eysutte* von Labiow SRP II 680, W 34, W 37; *Tritzt* von Labiow SRP II 681, W 35 (Labiow 1300 Ger. ON 79); *Bilenne* und *Wysgail* im camerampt czu Cremiten czu Ubeniken im dorfe SRP II 679, W 28; *Girhardt* von Kremiten SRP II 693, W 66 (Ubeniken 1394 Kr. Fischhausen Ger. ON 190); *Swalgenne* und *Eywon Spandenne* von Waldow SRP II 665, W 2; *Skotcze* von Waldow SRP II 667, W 6, W 7, W 8; *Paul* von Waldow SRP II 667, W 6, W 8, W 19; *Rabutte, Naybutte* und sin brudir *Waygail* von Waldow SRP II 670, W 8, 9; *Jurgen* von Waldow SRP II 681, W 34, 49; *Awrillen* weg von Waldow SRP II 703, W 89; *Schüczcze* von Waldow SRP II 676, W 21 (Waldow 1337, Kr. Königsberg Ger. ON 193); *Claus Melstis* von Wargen SRP II 686, W 45; *Gedutte* von Wargen SRP II 689, W 56; *Wygayl* czu Wargen SRP II 697, W 77; *Helmig* mit Sime sone *Kiken* von Wargen SRP II 697, W 76 (Wargen 1405, Kr. Fischhausen, Ger. ON 196); *Eikint* von Galtbach SRP II 676, W 21; *Triczt* von Proweniten SRP II 681, W 36, W 35 (Prawenithen 1372 Kr. Labiau)⁵; *Wetschis* von Tapiow SRP II 681, W 34; *Swirple*, der in deme Tapiowischen gebite siczet SRP II 686, W 47; *Schiris* von Tapiow SRP II 693, W 71 (Tapiow 1255 Ger. ON 181); *Andree* von Grinden SRP II 681, W 36 (Grinden 1302 Kr. Labiow Ger. ON 46);

b) iš Skalvos: *Scurdenne* vom Nuwenhuse und *Panst* doselbist SRP II 675, W 18; *Perbande, Wintil* und *Sudenne* von der Splitter SRP II 680, W 31; *Datenne* von der Splitter SRP II 673, W 11; *Peter* von der Splitter SRP II 686, W 46; *Gedekant* und *Waynigede* von Ragnit SRP II 676, W 22; *Preiwus*, des cemtura dyner czu Ragnit SRP II 673, W 15; *Claus, Wirsemund* und *Lailicke* von Ragnit SRP II 673, W 15; *Maze* von Rangnith SRP II 667, W 6, W 7; *Hannus Wissen*, so czur Memel SRP II 672, W 9; *Gayline* de tolk von der Memel SRP II 666, W 3;

c) iš Notangos: *Materne* vs dem dorfe Wackenn SRP II 692, W 65 (Wackenn 1385 in Natangen Ger. ON 193); *Szander* und *Tile* die czwene gebrudir von Lepeniken SRP II 685, W 44 (Lepenike 1450 Kr. Pr.-Eylau Ger. ON 87)⁶; *Darge* und *Punse* von Stabelauken SRP II 677, W 25 (Stabelauken 1423 Kr. Pr.-Eylau Ger. ON 171)⁷; *Twirbutte* von Brandinburg SRP II 676, W 20; *Waynegede* czu Brandinburg SRP II 680, W 32; *Jawnegede, Wissebar*, beide von Brandinburg SRP II 680, W 33; *Rexa* und *Mateyco* von Brandinburg SRP II 667, W 6; *Wissegaude* und *Lubenne*, sie wonen im Brandenburgschen gebite SRP II 697, W 78;

⁵ Čia galėtū būti ir Prowenithen 1303 Kr. Rosenberg (Ger. ON 134).

⁶ Tiesa, čia galėtū būti ir Lepeniken 1384, Kr. Johannisburg (Ger. ON 87).

⁷ Ir Stabelauken 1406 Kr. Gerdauen (Ger. ON 171).

d) iš Nadruvos: *Gedennen* von Instirburg SRP II 682, W 39; *Pabil* von Instirburg SRP II 682, W 39; *Niclos* von Insterburg SRP II 684, W 42; *Briole* von Pliwischen SRP II 682, W 39 (Pliwischen 1384 Ger. ON 125); *Briole* von Colenen SRP II 690, W 58 (Colenen 1427 Kr. Wehlau Ger. ON 68); *Gandois* von Tiltiken SRP II 683, W 40 (Tiltiken 1389 Kr. Wehlau Ger. ON 183); *Angot* von Norwekiten SRP II 682, W 39; *Skwabe* von Lawkiskin SRP II 667, W 6; *Sade, Zada* von Laukischen SRP II 671, W 10, *Scorbete* von Lawkischen SRP II, W 43; *Robutte* und *Sade* von Lawkischen SRP II 670, W 23 (Laukiskin 1352 Kr. Labiau Ger. ON 84); *Qwewede* von Tomow SRP II 682, W 39⁸;

e) iš Varmės: *Bunse, Kynne* und *Darge* von der Balge SRP II 667, W 6; *Sade* von der Balge SRP II 676, W 21; *Jörge* vs dem Belgischem⁹ gebite SRP II 703, W 91; *Henczke* von Syntyn SRP II 692, W 65; *Zada* und *Kinne* vs deme camirampt czu Synten SRP II 678, W 28 (Sinthen 1419 Kr. Heiligenbeil Ger. ON 157);

f) iš Pagudės: *Narwais* von deme dorf czu Paradis in deme Elbingschen gebite SRP II 686, W 48; *Eikint* und sin bruder *Skawdegede* vom Goltperge SRP II 667, W 6¹⁰; *Graude* der Witing von Mergenberg SRP II 686, W 47;

g) iš Bartos: *Diterich* von Lunenburg SRP II 696, W 72. O šių Wegebericht'uose užrašytų prūsų vedlių kilmės vietos nėra nurodytos: *Maldenne Eywan* SRP II 664, W 1; *Greyne* SRP II 667, W 4; *Gintel* SRP II 667, W 5; *Perbande* SRP II 672, W 10, W 9; *Pockel* SRP II 672, W 10; *Waydenne* SRP II 674, W 16; *Rage* SRP II 674, W 16; *Tolnege* SRP II 675, W 17, W 18; *Neweke* SRP II 676, W 20; *Druneike* SRP II 679, W 30; *Dirse, Möde, Pobilte* SRP II 680, W 32; *Säukil* SRP II 680, W 33, 34; *Tagil* und *Panczik* SRP II 681, W 37, 38; *Heinrich Pressimkin* SRP II, W 39; *Dargusen* SRP II 682, W 39; *Nawalde* SRP II 684, W 41; *Romeyke* SRP II 688, W 52; *Naywoth* SRP II 688, W 53; *Merune* SRP II 691, W 61, 67, 68, 96; *Deymitirn* SRP II 691, W 62; *Truchno* und *Sydern* SRP II 691, W 62; *Polan* SRP II 692, W 63; *Prestowille* SRP II 697, W 78; *Nukayl* SRP II 698, W 79; *Peter* SRP II 686, W 47; *Cuncze* SRP II 675, W 19; *Budrich, Dargals, Beynike* SRP II 691, W 61.

Remdamiesi tuo, kas pasakyta, jau iš anksto galėtume laukti, kad Wegebericht'ų lietuviškieji vietovardžiai, prieš juos užrašant vokiečiui, bus perėję dar ir prūsų vertėjų lūpas, t. y. patyrę tam tikrą prūsų kalbos įtaką.

§ 2. Gretinant dabartinius lietuviškus vietovardžius su jų lytimis, pateiktomis Wegebericht'uose, pasirodo, kad iš rašybos atskirti lietuvių priebalsį *s* nuo š Wegebericht'ų lietuviškų vietovardžių lytyse daug kur negalima (abiejų priebalsių rašyba vienoda):

⁸ Į rytus nuo Įsruties, buvusi kryžiuočių pilis, žr. Th. Hirsch, – SRP II 682 (Anm. 5).

⁹ Turėtų būti „Balgaschem“.

¹⁰ Kaimas prie Fürstenau Elbingo srityje, žr. Th. Hirsch, – SRP II 667 (Anm. 13).

a) priebalsį lie. *s* žymi Wegebericht'ų raidė *s* (*ss*) – *Saūslaukis* (k. Šilalės rj. Kvėdarnos ap.) = *Sawlawken* (SRP II 667); *Stākliškēs* (mst. Prienų rj.) = *Stakelisken* (SRP II 696); *Skrandėnai* (k. Telšių rj. Varnių ap.) = *Skrunden* (SRP II 671); *Strėvā* (up. Nemuno dš.) = *Strewe* (SRP II 685); *Sasnā* (up. Šešupės dš.) = *Sassene* (SRP II 685); *Semeliškēs* (mst. Trakų rj.) = *Symyliskin* (SRP II 697); *Svilóniai* (k. Jonavos rj. Užsalių ap.) = *Swilon* (SRP II 687); *Seirijis* (ež. Paserninkų k.) = *Seere* (SRP II 690);

b) priebalsis lie. *š* lietuviškuose Wegebericht'ų vietovardžiuose žymimas irgi raide *s* (*ss*) – *Šatijai* (k. Kauno rj. Lapių ap.) = *Setin* (SRP II 687), *Birštonas* (m. Prienų rj.) = *Birsten* (SRP II 689); *Ašvijā* (up. Akmenos dš.) = *Aswee*, *Asswe*, *Asswee* (SRP II 671, 672); *Pāšilē* (k. Kelmės rj.) = *Passeel* (SRP II 671); *Māišiagala* (mst. Vilniaus rj.) = *Maysegaln*, *Meysegaln* (SRP II 693, 694); *Šlynā* (up. Šaltuonos dš.) = *Isslene* (SRP II 688); *Širvintā* (up. Šešupės kr.) = *Sirwinte* (SRP II 690); *Šventupỹs* (up. Nemuno kr.) = *Swintoppe* (SRP II 678); *Šalčinykai* (mst.) = *Salseniken* (SRP II 701).

Tiesa, Wegebericht'uose priebalsio *s* rašyba gerokai įvairuoja, – jis neretai rašomas dar raidėmis *sz*, *cz*, *z*, *ssz*, *scz* (žyminčiomis irgi tą patį priebalsį *s*):

a) *Rawsze* (SRP II 685), *Rawse* (SRP II 689), *Rause* (SRP II 688) = *Raūsvē* (up. Šešupės kr.); *Werszaka* (SRP II 698, 699), *Wersaka* (SRP II 698), *Wersszaka* (SRP II 698) = *Versakā*, *Versakā* (up. Merkio kr.); *Thobesze* (SRP II 688), *Dobyse* (SRP II 687) = *Dubýsa* (up. Nemuno dš.); *Zele* (SRP II 704), *Sele* (SRP II 700) = *Sėlos* (k. Eišiškių rj. Daučiūnų ap.);

b) *Parzepil* (SRP II 672), *Parssenpil* (SRP II 665), *Parsepil* (SRP II 667) = *Pařšo pilis* (pil. Šilalės rj. Laukuvos ap.); *Sczeszuwa* (SRP II 647), *Sessow* (SRP II 668) = *Šešuvīs* (up. Jūros kr.); *Szyse* (SRP II 673), *Czyse* (SRP II 674), *Syse* (SRP II 667) = *Šyšā* (up. Atmatos dš.); *Szalltona* (SRP II 688), *Saltone* (SRP II 676) = *Šaltuonā* (up. Šešuvies kr.).

Raidžių *s* (*ss*), *cz*, *sz*, *z*, *scz* parašymas vietoj laukiamos *sch* atitinkamais minėtais atvejais atspindi priebalsio lie. *š* pakeitimą priebalsiu *s*. Taip atsitiko, matyt, dėl prūsų vedlių kaltės: jie, išgirdę lietuvių vietovardį su (lie.) *š*, pastarąjį keitė į pr. *s* (plg. lie. *š-uo* : pr. *s-unis* „šuo“); tuomet Wegebericht'ų autorius (vokietis), pagal tų vedlių tarimą ir pats tardamas lietuvių vietovardį su priebalsiu *s* (ne su *š*), rašė raides, atitinkančias priebalsį *s* (ne *š*)¹¹.

Tačiau Wegebericht'uose pasitaiko atvejų, kuriais randame ir raidę *sch* (žyminčią, matyt, priebalsį *š*): *Karschowin* (SRP II 666); *Karsov* (SRP II 678) = *Karšuvā* (k. Tauragės rj. Skaudvilės ap.); *Schawden* (SRP II 666) = *Šiaūduva* (k. Šilalės rj. Padievyčio ap.); *Lakawsche* (SRP II 666) = *Lókauša* (up. Lokystos kr.), *Eikschis-*

¹¹ Reikia pridurti, kad panašiomis raidėmis, t. y. raidėmis *s*, *cz*, *z* priebalsis pr. *s* (iš balt. **s* ir **š*) yra rašomas ir prūsų kalbos paminkluose, žr. V. Mažiulis, Prūsų kalbos paminklai, 50.

ken (SRP II 698), *Eiksischken* (SRP II 703) = *Eišiškės* (mst. Šalčininkų rj.). Šie vietovardžiai yra iš tų *Wegebericht*'ų, kuriuose vedliai buvo prūsai *Gayline* (Skalva), *Eywon Spandenne* und *Swalgenne* (Semba) ir *Reythewille* (Semba); taigi matome, kad čia vedliai yra kilę iš tų prūsų sričių, kurios buvo arčiausia lietuvių krašto. Dėl pastarosios priežasties galima spėti, kad minėti vedliai bus geriau supratę ar mokėję lietuvių kalbą. Taip galvojant, išeitų, kad tie vedliai kartais galėjo ir nepakeisti priebalsio lie. *š* į pr. *s* (tuo, pagaliau, nereiktų labai stebėtis, – juk tam tikrais atvejais ir patys prūsai turėjo priebalsį *š*¹²).

§ 3. Prūsiniimo atveju galima laikyti ir *Wegebericht*'uose sutinkamą lietuviškų vietovardžių priebalsio *ž* keitimą į *z*, rašomą raidėmis *s* ir *z*: *Seymen* (SRP II 681), *Zeymen* (SRP II 693) = *Žeīmiai*, *Žeīmis* (mst. Jonavos rj.); *Sillyn* (SRP II 697) = *Žilinaī* (k. Varėnos rj. Jakėnų ap.); *Drabose* (SRP II 698) = *Drabūžis* (ež. Trakų rj.); *Gresen* (SRP II 674) = *Greīžėnai* (k. Tauragės rj. Lauksargių ap.); *Weywirse* (SRP II 667) = *Veiviržas* (up. Minijos kr.); *Esenen* (SRP II 671) = *Ÿžnė* (up. Akmenos dš.); *Crasien* (SRP II 671) = *Krāžiai* (mst. Kelmės rj.); *Sysmare* (SRP II 679) = *Žiežmāriai* (mst. Kaišiadorių rj.); *Semegallen* (SRP II 679) = *Žemýgala* (k. Raseinių rj. Nemakščių ap.); *Zereens* (SRP II 690) = *Ežerýnas* (ež. Seirijai). Yra žinoma, kad prūsų kalbos priebalsis *z*¹³ atliepia lietuvių *ž* (ir *z*), pvz., pr. *semo* = lie. *žiema*. Tuo, tiksliau sakant, priebalsio lie. *ž* keitimu į pr. *z* (prūsų vedlių lūpose) ir galima aiškinti raidžių *s* ir *z* (vietoj laukiamos *sch*¹⁴) parašymą minėtuose *Wegebericht*'ų lietuviškuose vietovardžiuose.

Iš to, kas pasakyta, gana aiškiai matyti, kad prūsai lietuviškų vietovardžių fonetiką stengėsi derinti prie savosios.

§ 4. *Wegebericht*'ų lietuviškų vietovardžių lytyse pasitaiko ir šiek tiek kitokių prūsiniimo atvejų. Lietuvių vietovardis *Ėžeruona* (up. Jūros dš.)¹⁵ = tarm. *Ėžerūna* užrašyta *Asarune* (SRP II 673); čia *Asar-* (= **Azar-*), vietoj laukiamo *Eser-* (= **Ezer-*), yra perdirtas – savuoju vokalizmu ir konsonantizmu – pagal prūsų **azar-* (*assar-an* E₆₀). Reikia manyti, kad vietovardžio *Šventója* (up. Nemuno dš.) *Wegebericht*'ų lyties *Swintove* (SRP II 677) morfema *swint* – yra gavusi *-i-* (vietoj laukiamo *-e-*) dėl pr. *swint-* (= *swints* : lie. *šveñtas*) įtakos. *Wegebericht*'uose dar yra toks – vienintelis – prūsiniimo atvejis: vietovardžio *Viešvilė* (Nemuno dš.) dvibalsio lie. *-ie-* pakeistas dvibalsiu pr. *-ai-* (žymimu raidėmis *-ay-*, *-ai-*) = *Wayswille*, *Waiswilgen*,

¹² R. Trautmann, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, Göttingen, 1910, 171–172.

¹³ Priebalsis *z* prūsų kalbos paminkluose žymimas raide *s*.

¹⁴ Reikia pridurti, kad lietuviški vietovardžiai *Nevėžis* (up. Nemuno dš.) ir *Krāžiai* (mst. Kelmės rj.) yra užrašyti *Wegebericht*'uose *Naweschen* (SRP II 681) ir *Graschyn* (SRP II 679), t. y. su raide *sch*.

¹⁵ Tauragiškiai taria *Ėžerūna*, lauksargiškiai – *Ėžeruona* (ne *Ažeruona*!).

Wayswile (SRP II 674, 668, 679); taip atsitiko dėl to, kad prūsai neturėjo lie. *ie* tipo garso, ir kartu dėl to, kad pats lie. *ie* galėjo panašiose morfemose atliepti pr. *ai* (plg. lie. *sniegas* — pr. *snaygis*)¹⁶.

ZUR PRUSSIFIKATION DER LITAUISCHEN ORTSNAMEN IN DEN CHRONIKEN DES KREUZRITTERORDENS

Zusammenfassung

In dem bekannten deutschen Sprachdenkmal des XIV. Jh. „Wegeberichte“ (Scriptores rerum Prussicarum, Bd. II, S. 664—708) kann man viele litauische Ortsnamen finden, die von den deutschen Schriftführern des Kreuzritterordens aufgeschrieben worden sind. Aus den Wegeberichten wird klar, daß die Preußen die Ordensbrüder nach Litauen geführt und ihnen als Dolmetscher gedient haben. Die Zahl der preußischen Leitsmänner beträgt etwa 130 Personen. Bei dem genannten Umstand kann in dem vorliegenden Beitrag von einem bestimmten Einfluß der preußischen Sprache auf die Aufschreibung der litauischen Ortsnamen gesprochen werden.

Weiterhin werden einige Fälle der Prussifikation erörtert.

1. Das Schreiben des Kons. lit. *š* in den Wegeberichten mit *s(ss)*, *cz*, *sz*, *z*, *scz*, die den Kons. *s* bezeichnen, widerspiegelt, unserer Meinung nach, den Wechsel des Kons. lit. *š* in pr. *s*.

2. Das Ersetzen des Kons. lit. *ž* in den Wegeberichten durch *z*, geschrieben *s* und *z*, erfolgte unter dem Einfluß der preußischen Sprache [pr. *z* in den preußischen Sprachdenkmälern entspricht dem lit. *ž* (und *z*)].

3. In den litauischen Ortsnamen der Wegeberichte kommen noch solche Fälle der Prussifikation vor, wo einzelne Morpheme nach ihrem Vokalismus und Konsonantismus an die preußische Fonetik angepaßt werden.

¹⁶ Taip pat ir pr. *ei* (plg. lie. *dievas* — pr. *dėiwis*).